

(Tanulmány)

„— Életemben sok besúgót ismertem — szólalt meg lassan és gondolataival mintegy a távolban időzve. — Ismertem néhányat, akik ezt „a lelkiismeretünkkel” „a meggyőződésünkkel”, „a világnézetünkkel” igazolták! És általában: van-e a világon olyan dolog vagy cselekedet, melyet ne lehetne megokolni vagy igazolni az úgynevezett „világnézet” sőt „lelkiismeret” alapján? Látjuk, hogy az igazhítűek „a lelkiismeret” nevében követelték a Megváltó fejét s aztán ugyanennek „a lelkiismeretnek” nevében hány fej hullott, hogy a Megváltó feje megbosszultassék? És így mindenkinek tiszta „a lelkiismerete” s ez a legfontosabb... „Az én lelkiismeretem tiszta”, mondta három nap előtt Blitvában egy hóhér az elítéltnék és felakasztotta. És hogy „hogyan” akasztotta fel, ennek a leírását olvastuk az ujságban! És aki ezt megírta, annak is tiszta maradt a lelkiismerete... Furcsa! És a besugók ép ilyen „nyugodt lelkiismerettel” gondolnak az áldozataikra.”

Kriezsa: Bankett Blitvában

A dolgok valóságos menetébe önkényes caesurával hasítunk bele, amikor bármily eseményt kezdetnek vagy végnek minősítünk. Minden kezdet más kezdetek és végek végtelenbe vesző hosszú sorának leszármazottja. Az isten nem „kezdetben teremti a mennyet és a földet”, mint ahogy a Biblia első mondatában áll, mert a Biblia logikájával is „kezdetben” az isten volt, s tehát az a „kezdet” is már csak folytatás. Nincs kezdet és nincs vég, hanem csak folytatás van.

Ha tehát a blitvai banketről azt kell mondani, hogy az író nem fejezte be, az egyrészt szószerint igaz, de csak „egyrészt”. A Bankett fabuláját lekezekíteni, ez, mai perspektívából, voltaképp a Bankett panorámájának a megcsonkítását jelentette volna.

Van irodalom, melyben igazában nincs másról szó mint irodalomról, de ami a világszerte leírt szavak megszámlálhatatlan milliárdjaiból élő maradt, az ép azok az irodalmi művek, melyekben van valami, ami nem irodalom, valami, ami olyan félelmesen igaz, mint a sár, a vér, a halálhörgés, az esztelenre és rémületesre rárémülőd szegény emberi szem, egyszóval melyekben van valami, ami szenvedélyes vallomás, tehát tanulvállomás is. S mint maga az egyéni élet, úgy a mű is, amibe ez az egyéni élet transzsubstanciálódott, csak a tartós és szakadatlan nagy folytatás és folytatódás egy-egy momentumára, minden kezdet máshonnan nézve vég is és minden vég mindig valami másnak a kezdete. Csak folytatás.

És semmi más?

Nem, azért mégse szükségképpen semmi más. Lehet, van mégis eredeti újat, kezdetet jelentő emberi cselekedet. Akkor jön létre, amikor automatikusan egymásra következő kezdetek beláthatatlan hosszú sorából, az események időtlen, vak és embertelen sodró folyamatából a látó, a magára eszmélő ember a maga erkölcsi és szellemi erejénél fogva emberi konzekvenciákat képes levonni.

Emberi konzekvenciákat levonni — ez meglehetősen egyszerűen hangzik, valósággal magától értetődően és nem látszik olyan feladatnak, mely különös szellemi és erkölcsi erőfeszítést igényelne. Hiszen ez az, amit jól vagy rosszul, de többé kevésbé minden középiskolai vagy egyetemi tanár a maga történelemről szóló előadásában nap nap után megtesz; akár teleológusan, akár „marxista módszerrel”, de mindenről „megmagyarázza”, hogy miért történt úgy, ahogy történt. Az, hogy úgy történt valami, ahogy történt, a professzor számára már magában is bizonyíték, hogy adott körülmények között nem is történhetett másképen. S a professzorok szerint ennél fogva minden okunk megvan, hogy meg legyünk elégedve legalább is magunkkal, akiknek sikerült ilyen okosan és világosan és meggyőzően kimutatnunk az összefüggéseket az elmúlt és jelen események bonyolult és szinte áttekinthetetlenül zűrzavarosnak látszó, összegubancolt tömkelegéből.

Az efajta „emberi konzekvenciák” efajta levonása valóban könnyű. Nem kell hozzá más mint a viharos történelemnek az a partról illetve katedráról való nyugodt, epikus szemlélete, melyről a tragikus művészetről szólva Schiller igen találóan állapította meg, hogy „*alle erzählende Formen machen das Gegenwärtige zum Vergangenen*” hozzáfűzte azt is, ami megdöbbentően világítja meg, hogy milyen természetű emberi konzekvencia milyen erkölcsi és szellemi küzdelem az, melyről itt szó van: „*alle dramatische Formen machen das Vergangene gegenwärtig*.”*

Ez az. Ha drámaiság fogalmát nem redukáljuk pusztán irodalomra és irodalmi műfajra, hanem mint életformát fogjuk fel, mint az események átélésének bizonyos módját, akkor az események drámai átélési módja azt jelenti, hogy az ember a jelent *jelenlévőként*, nem epikusan, nem szemléelőként, nem „objektíven”, hanem a saját személyes jeleneként, a saját személyes existenciális drámájaként éli át. S mennél intenzívebb az embernek a valósághoz való illetén viszonya, annál inkább válik számára lehetetlenné a szenvtelen néző magatartása. Annyira intenzíven a jelenben él, hogy az is ami objektíve elmúlt, neki jelené válik, amennyiben még a múlt is neki a jelenről, az ő személyes ügyéről fog beszélni.

„Dácia, Trákia, Illyria, Scythia, Sarmatia, Mongolia, Hunnia, Blitvánia, századokon át mindig egy és ugyanaz a látvány: vizek, szennyesek és sűrűk akár a rántott leves, parasztok durva vászon gatyában, mezitlábások, borzasok, szakállasak, kísértetiesek, iszonyatos parasztok, kunyhók vályogból, sárból, sásból, folynak a folyók, folyik az Iszter, folyik a Blitva, folyik az Ilmenga, folyik a Blatva vize, folynak mindezek a töméntelen sáros vizek, a vizek békés csendes tükrén nem látszik, hogy folynak és mégis folydogálnak állhatatosan és szüntelen, és itt most ezek között a paraszttömegek között Barutanszki Krisztián ezredet hordozzák körül, mint ahogy tegnap aranyhordágyon az isteni Augusztust vitték...”

Fent, az egykori zongoratanárnő, a süket özvegy Gallenné lakásának egy szobájában, ahová az orgyilkosok elől Olaf Knutson rejtette el, ezen az ő rejtkehelyén doktor Nielsen *így* olvassa Tacitust. „Hogy rendbeszedje magát, hogy felülkerekedjék a maga nyugtalanságán”, azért veszi elő a hajdani dolgokról szóló könyvet s egész délután azt lapozgatva nem sikerül neki „rendbeszednie magát és felülkerekednie a maga nyugtalanságán”.

Ez az, ami a kispolgárt lényegesen megkülönbözteti a Nielsen-féle embertől. A Nielsen-féle ember dramatikusán él benne a jelenben, nála a fantázia nem a feledésnek, nem a magától, nem a jelentől való szabadulásnak, nem az elszórakozásnak, hanem ép ellenkezőleg az önmaga és a jelen valósága még

* „minden elbeszélő forma a jelent multtá teszi, minden dramatikus forma a multat jelené változtatja”

intenzívebb átélésének, a szellemi koncentrációnak az eszközevé válik. Mert így olvasva mit olvas ki Niels Nielsen a hajdani történetíró hajdani dolgokról szóló könyvéből? A jelent, a makacsul jelenvaló jelent.

„Gyujtogatók fosztogatják Ostiát és Rómát... A vizek világoskék szintje összefolyik az ég zöldes vízfényével, miközben a délvidéki reggel ragyogásában játszadoznak rajtuk a nap sugarai. Meleg tavaszidő. Görögországból hajók érkeztek megrakodva fűgével, olajjal, datolyával, beszózott halakkal és jó kisázsiai gyapjú terhével... E szűk római utcákon pedig valami véres pogrom viharzik. Megint fellázította a légiókat valamelyik ceszarmániás őrmester, aki a zsoldosoknak szabad fosztogatást s az ő többi altiszt bajtársainak tábornoki rangot ígért... A centuriók brigadérosok, a brigadérosok képviselők, a tábornokok nyugdíjra jogosult szenátorok lesznek, valaki pedig egy utcasarkon a rabszolgák egyik büdös falkája előtt azt ugatja, hogy a rabszolga is épügy ember, mint a patricius! És most? Most egy ilyen ceszarmániás úriember végigszáguld Európában mint valami vaddisznó, napfényben, olajfák árnyékában, szőlőskerteken és sétányokon keresztül, csobogó szökőkutak mentén, melyek felett kék ég boltozódik, egy ilyen centurió mint valami őrült, üvöltésbe fog, ma itt üvölt Blitvában, ő készlet békés embereket arra, hogy az asztalterítőjük alatt pisztolyt rejtgessenek, megvesztegeti a ringyókat, hogy beárulják a szétretőiket, betör a polgárok lakásaiba és nem hallatszik más, mint az ő brigád-jainak a menetelése...”

Emberi konzekvenciát vonni le az események folyamatából: ehhez az kell, hogy az ember erkölcsi és szellemi erejéből fusson a szembeszállásra az események folyamatával szemben. Ez a szembeszállás sose lehet pusztán elméleti, hanem amennyiben csakugyan szembeszállás, akkor egy az ember egész lelki magatartásában és gyakorlatilag is kifejezésre jutó konzekvencia.

Szembeszállni az események folyamatával: a szembeszállás csak akkor szembeszállás vagyis csak akkor az élő emberség erkölcsi és szellemi erejének a megnyilvánulása, ha az aki szembeszáll, benne van, benne marad az események sodrában, bennük él és mégis képes a vak és automatikus folyamatot, mint ilyet láthatóvá, az emberi öntudat objektumává tenni, miközben a hullámok neki magának is minden pillanatban szennyes és véresen csaphatnak össze a feje felett.

Emberi konzekvenciával szembeszállni az embertelen események folyamatából automatikusan adódó egyre embertelenebb konzekvenciákkal és kitarítani ép az embertelen eseményekkel való személyes dramatikus összeütközések élményei során megérlelődött emberi konzekvencia mellett — magának annak, hogy az ember egyáltalán eljuthasson egy emberi konzekvenciához nélkülözhetetlen előfeltétele, hogy az ember a tapasztalható valóság, a mindennapi „történelmi-politikai” gyakorlat minden ellenkező irányú szuggesztiójával dacolva felfedezze az embert, mint értéket és mint minden állítólagos magasabb, szent és legszentebb érdeknek és értéknek egyetlen és legfőbb s legmegbízhatóbb kritikuss mértékét.

„Hát jó, felebarátain, de vajjon csakugyan vészett kutyák vagyunk-e és meddig fogjuk még tépni a mi tulajdon hasunkat és miért?”

A blitvai bankettnek ez az ouverture-je, ez az „egyszerű és természetes” kérdés, melyet „felvetni soha senkinek se jutott még eszébe” mindaddig, míg csak Niels Nielsen egyszer mégis csak fel nem vetette — ez az egyszerű és természetes kérdés az adott körülmények között több mint „illetlen”. Ez a kérdés már magában minden Blitvák valamennyi szentségeivel szemben szentségtörő káromlás. Ez a kérdés hőskké avatott kérkedő hóhéroknak világában, egy olyan világ élményéből és egy olyan világban hangzik fel, mely ép azokat sorolja a vészett kutyák közé, akik „egyszerű és természetes” kérdésekre eszmélnék a mítosz glóriájában tiündöklő történelmi kannibalizmussal szemben.

Már Sokrates tudta, hogy kérdéseket vetni fel a megszentelt embertelen feleletekre épült világban annál inkább szentségtörő azaz következetesen emberi magatartás, mennél inkább egyénnek közvetlenül a konkrét emberi egyénhez intézett kérdései. A mítosz blitvai perspektívájából az egyszerű és természetes kérdések, mint általában minden ironia és szatíra a kihívó tiszteletlenségnek a megnyilatkozása. És valóban úgy is van. Ami azonban a mítosz blitvai perspektívájából nem látható: a hagyományoktól megszentelt ideálokat ócsárló féktelenül túláradó tiszteletlenség, ez a sokrateszi tiszteletlenség maga csak egy komoly, mélyen gyökerező buzgó respektusnak, az ember, az ember élete és az ember posztulált értéke iránt táplált tiszteletnek a megnyilvánulása.

Érték? Az ember és az emberi élet, mint érték? Barutanszki ezredes nemcsak Blitva, hanem minden kis és nagy birodalom mult, régmult és jelen történelmét tanulmányozhatja a maga nézete igazsága mellett, a nézet mellett, melyet ő ugyan meglehetősen brutális módon fogalmazott meg, de semmivel se brutálisabban, mint amilyen brutális maga a világ eddigi tényleges politikai gyakorlatának a módja. Barutanszkit felháborítja a moralisták:

„Mintha egy ember halála több volna mint egy közönséges, teljesen értéktelen gyufaszál eloltása? Eloltani egy szál gyufát, vajjon mért járna ez személyes erkölcsi felelősséggel?”

Hogy az ember és az emberi élet, mégis érték, ez egy az egész eddigi történelem tanulságával dacoló, az egész eddigi történelem menetének ellenére levont emberi konzekvencia. Nemcsak a történelem, mely voltaképp századokon és évezredekken keresztül morális szempontból csak a kannibalizmus módszereit variálja, de a természet se bánik az emberrel úgy, hogy abból az emberi életnek valami különös értékességére lehetne következtetni. Az ember és az egyes emberi élet értékének a fogalma csakis az ember öntudatának, csak az ember szociális, erkölcsi és esztétikai alkotó erejének, „a poétikus” emberi erőnek a műve. Embert önkény intronizálni az embert mint értéket és mint az értéknek legfőbb realitását, mint mindennek értékmérőjét és értékadóját. Lemondani azonban erről az önkényről egyet jelent az életről, mint emberi, mint emberhez méltó életről való lemondással, egyet jelent azzal, hogy az ember bele akar nyugodni nem az értékek devalvációjába, hanem ennél is rosszabbba: egy életbe, melyben az ember és az emberi élet értékével együtt összeomlik az erkölcsi és esztétikai értékeknek nemcsak objektív, de még az öntudathéli, a pusztán posztulált szellemi realitása is. Az értékeknek ez az öntudathéli úgynevezett szellemi realitása egyébként illuzórikus realitás, pusztán fikció, vértelen fantazmagória akkor, ha az ember „beéri” az értékeknek ezzel pusztán öntudathéli realitásával vagyis ha az ember beéri azzal, hogy az ő öntudatában is ez csak afféle henye és meddő feltevés, de nem szellemi valóság. Mert szellemileg is csak az valóság, mely nem akar és még ha akarna is, akkor se tud megbékélni azzal, hogy csak „szellemi” valóság maradjon.

A „Bankett Blitvában” költemény az emberről, aki nem tudja és nem akarja különválasztani sorsát az ember ideájának sorsától, de az idea a blitvai bankettben nem az időtlen plátói álomvilág időtlen és tökéletes igazságát, hanem ép a plátói álomvilág radikális tagadását, a tapasztalható ember e tapasztalati világával és világaért való szenvedélyes küzdelem termékét és egyben magának ennek a küzdelemnek a hajtóerejét jelenti.

Plátó rendszerében nem az emberi élet és az emberi harcok termik a szellemi valóságot, hanem van egy messze a tapasztalható élet felett ragyogó mozdulatlanban boltozódó szellemi valóság s nem a földi életben, hanem csak ott kereshető és lelhető meg az élet és gondolat, minden érték próbaköve. Plátó rendszerében kezdve a tapasztalható földi asztaltól a tapasztalható földi igazságig és szépségig, minden csak tökéletlen és többé-kevésbé torz árnyéka

a dolgok és gondolatok egy másik, érzékfölötti világban sugárzó ösképeinek, s mindaz, ami e földi életben tapasztalható, az az igazi szellemi életet élő ember számára csak inger és ösztökélés, hogy emlékezzék az ideák tökéletes világára, afféle figyelmeztetés, hogy fölfelé fordítsa tekintetét s hogy öntudatával ne ebben, hanem a másik, a tökéletes világban, a makulátlan ideák fényében éljen. A platói koncepció szerint minden azon múlik, hogy az ember értéket adjon s neki magának kell értéket adnia a maga személyiségének, de értelmet és értéket csak az ideák megismerésében és megismerése által adhat.

A blitvai bankett nemcsak a konkluzióiban, hanem már magában a kérdésfeltevésében is intranzigensen, sőt vehemensen antiplatonikus. Nem mintha a blitvai bankett költője kétségbevonná a megismerés értékét. Amit kétségbevon, amit tagad az a megismerés transcendens eredete és az, hogy az öntudat magában és magának autarchikus külön birodalmat, értékek külön birodalmát fedezheti fel vagy alapíthatja meg. Az *emberi megismerés realizálódásának* a kérdése: ez az ő értékproblémája. Mit ér s mit ér el az igazság, mit ér s mit ér el a szó, mit ér s mit ér el a szépség — vagyis mit ér s mit érhet el az ember, aki képtelen másképp élni mint a hitben vagy legalább is a vágyban, hogy az ember s az emberi élet értéke öntudatának kifejezésre kell jutnia, realizálódnia kell és pedig nem „kiválasztottak” öntudatában, hanem a közönséges, a reális, a tapasztalható durva anyagi világban. Ez a kérdés.

A „Bankett Blitvában” nem volna a XX. századbeli emberről szóló passziójáték — az epikus, dramatikuss, lírikus elemnek és a szatirikus burleszk motívumoknak a középkori passziójátékokat is jellemző egymásmellettiiségével és szervezetszerűségével — ha a költő az emberi ember és az emberi élet értékének ősi nagy kérdését nem állította volna bele mint kihívást, az ő korába, az ő kora adott világába s ezt nem elméletileg, hanem poétikusan, kora világát épűgy konkrét reprezentánsain, mint ahogy magát a kérdést konkrét emberi és egyéni inkarnációkon keresztül ábrázolva.

A golgotai passziójátékban minden és mindenki, az Emberfia épűgy mint Kajafás, a főpap, Júdás Iskariot és a tömeg összejátszik, mert úgy kell játszódnia a drámának, hogy „beteljük az írás” és ezért senki sincs, aki másképp cselekedhetnék e színjátékban, mint ahogy de facto cselekszik. Nem cselekedhet másképp. Kajafás, a főpap privátim talán szeretne másképp cselekedni. Legalább is minden tőle telhetőt megtesz, mikor az egybegyűlt Írástudók és Vének füle hallatára, egész tekintélyét latbavetve, de barátságosan, szépen kéri, szinte kérleli a vádlottat: „Az élő Istenre kényszerítlek tégedet, hogy mondd meg nekünk, ha te vagy-e ama Krisztus, az Istennek Fia?” A kérdés úgy van megfogalmazva, hogy kiérződik az óhaj, sőt rábeszélés, hogy kérlek, ne hozz kellemetlen helyzetbe, felelj értelmesen, okosan vagyis mondd azt, hogy dehogyan is, neked, az állam lojális polgárának és a szentegyház hú fiának eszed ágában sincs ilyesmit állítani. Kárbaveszeted igyekezet. A replika rövid: „Te mondad.” És mintha csak a vádlott attól és csak attól tartana, hogy ily módon nem eléggé biztosan rohan a vesztébe, még hozzáteszi: „Sőt annakfelette mondom néktek: ez idő után meglátjátok az Embernek Fiát űlni az Istennek hatalmas jobbjára felől és eljöni az égnék felhőiben”. Ez a vádlott csak ilyen kihívóan felelhet és erre az ilyen esztelenül kihívó feleletre mi más tehet Kajafás, aki főpap, mint hogy „megszakasztja a maga ruháit” és kijelenti: „Káromlást szöla...” És mi mást mondhatnak erre a szentegyház hú fiai, az egybegyűlt Írástudók és Vének, mint amit kórusban mondanak is: „Mélto halálra!”

A blitvai bankettben, a XX. századbeli ember passziójátékában se akad senki, aki másképp cselekedhetnék, mint ahogy de facto cselekszik.

Az adott Blitvában s az adott blitvai politikában adott multjuk, eddigi útjuk és betöltött funkciójuk nemcsak Barutanszki ezredet vagy Georgist

fosztják meg attól, hogy másképp reagáljanak az eseményekre, mint ahogy valóban teszik.

Gondolataink, meggyőződéseik, az öntudatnak egy átlagosnál nagyobb világgossága, erkölcsi és esztétikai követelményeik érzékenyebbé, látóbbá — és sebeshetőbbé teszik Niels Nielsent vagy Olaf Knutson, de — ellentétben a plátói filozófiával — semmiképp se teszi őket immunissá a tapasztalati blitvai valóság lidércnyomásával szemben. Mint Barutanszki és Georgis, úgy Nielsen és Knutson is meg vannak fosztva attól, hogy „szabadoh” cselekedjenek, vagyis másképp mint ahogy végül is cselekszenek. Nemcsak Barutanszki, „a beauregardi fogoly”, fogoly az öntudat világgossága, az erkölcsi és esztétikai szenzibilitás bizonyos foka is fogollyá tesz — magányos fogollyá abban az értelemben, hogy nem engedi meg, kizárja bizonyos kompromisszumok lehetőségét és a mítikus „közhiedelemben” vagy „közvéleményben” való pihentetően közös szellemi fogságot.

Doktor Nielsen tehát ironikus csodálkozással ugyan, de teljes joggal állapíthatja meg, hogy Blitvában „mindenkinek nyugodt a lelkiismerete”. Nyugodt, úgyszólván büszkén nyugodt. Büszkén nyugodt a hóhérnak az ő hóhéri, a komandánsnak az ő komandánsi, a mítosz művészenek az ő mítikus, az egyházi tudományok doktorának az ő egyházi lelkiismerete, mindenkinek büszkén nyugodt — kivéve azt az embert, aki a lelkiismeretnek ezen az általános nyugalmán borzongva csodálkozik el, kivéve Niels Nielsent. Természetesen nemcsak Niels Nielsen a kivétel, hanem mindazok, akik az ő körébe tartoznak, mindazok, akik életüknek s az időkben egy új kezdetét akarják, akik nem tudnak, még ha akarának, akkor se tudnak megbékülni azzal, hogy az élet ne legyen más mint eszelen gyilkosságok torlódo sorozatának eszelen folytatása és hogy az emberi embernek, az emberi igazságnak, az ember emberibb, méltó, tiszta, szép élet után való vágyának eredménye csak a réműlet, az ember megcsúfolása, a ravasz hatalmasok és botlelkű pribékek diadala és végső állomása mindig csak a régi Golgota kifogyhatatlan, egyre gazdagodó módszereiben leleményes új és új variációja legyen. Ezek nem ismerik a büszke vagy büszkén nyugodt lelkiismeretet.

Míg Roman Rajevszki önelégült, Olaf Knutson legkevésbé se elégedett magával, szégyen marja, ha az elpackázott életére gondol és az a véleménye magáról, hogy ő jellemtelen ember. Igaz, Roman Rajevszkinek van oka az önelégültségre, ő megszerezte magának amit akart és azt csinálta és csinálja, amit akart: megteremtette a blitvai Walhallával a blitvai nemzeti gondolat, az ezeréves blitvai aspirációk, a blitvai történelem, a blitvai vallásosság, a blitvai faji jelleg apothéozisát. S hogy ebben másik, dekadens és destruktív humanisták és materialisták csak a blitvai sár, a blitvai kannibalizmus és a blitvai sötétség felmagasztalását látják? Rajevszki számára ezek kicsinyes szőrszálhasogatások s azonkívül elérhetetlen fráterek, akiktől úgy se függ semmi, legkevésbé a blitvai mítosz és a blitvai mítosz művészenek a hazai és az egész világsajtóban immár jól megalapozott dicsősége.

Olaf Knutsonnak ellenben van oka rá, hogy életét elhibázottnak tartsa és magát jellemtelennek, mert ellentétben Rajevszkivel mindig lehetetlen dolgokat követelt és élettől és önnönmagától. Lehetetlen dolgokat, mint amilyen az, amit ő konfuzusan a művészi alkotás tisztaságának nevez és aztán még csodálkozni mer, hogy nem tud zöldágra vergődni. Mindennel és mindenkivel, de senkivel se elégedetlen annyira, mint önmagával. Ölnie kellene, ha már más nem tud, meg kellene ölnie Rajevszkit mint egy kuttyát és ő nem tud ölni. Valósággal bujdosik a gondolat elől, hogy neki meg kellene ölnie Rajevszkit, bujdosik a gondolat elől, mert jellemtelen, mint a bibliai Jónás, aki nem akar Ninivébe menni és ott próféta lenni és Tarsisba menekül az istene elől, aki prófétának választotta ki. Knutson, akár a szintén „jellemtelen” Jónás, még

se kerüli el az ő Ninivéjét, mert Knutsonnak is van egy istene, van benne is valami, ami hatalmasabb, parancsolóbb az ő „jellemtelenségénél” és a teljes rezignáltságánál is: meg nem enyhülő utálat a hazugságnak, megvesztegethetetlen szükséglete, hogy életével a blitvai véres szennyből cselekvően vonjon le valami saját emberi konzekvenciát. S hiába akar inkább tűrni, hiába akar legfeljebb csak bizalmas beszélgetéssel könnyíteni a szíven. hiába akarja a nem-cselekvést, hiába vélte úgy, hogy megtalálta a mentő formulát az *elmulasztott*, tehát már vissza nem térő „dramatikusan világos pillanattal”. Az emberek mind csak embereknek és nem hősöknek születnek, de talán ép azok az igazi hősök, akik nem jókedvükből, hanem azért cselekednek hőökként, mert vannak körülmények, melyek közt hőssé kell lenni csak azért, hogy az ember emberhez méltóan éljen vagy ha nem élhet, hát emberhez méltóan fejezze be életét. Ez történik Olaf Knutsonnal is.

„Három nappal a Dominiknál történt lövöldözés után (mikor is két halott és néhány sebesült maradt ott) egybegyült valamennyi blitvai testület törvényes képviselője a régi fejedelmi kastélyban, hogy egyhangúan megválassza és Barutanszki ezredes elé terjessze Rajevszki Román jelöltségét a köztársaság elnöki méltóságára...”

Ekép kezdődik a fejezet, melynek címe: „Rajevszki triümfusa” és megint egyszer, mint színpadon, pontosan meghatározott, előre kiosztott szerepekkel indul meg a cselekmény. „...minden Rendek és Karok, melyek között a végén regisztrálták és utolsó helyen meg is említették a munkásság küldöttségét is, Blitva eme méltóságos képviselőinek egy kirendeltsége el kell hogy induljon Beauregardra és ott a fejedelmi vár választási termében összegyűlt plénium nevében hírül vigye Barutanszki ezredes úrnak az elvégzett jelölést és miután ezek a kiküldöttek megkapták Beauregardon a Protektor úr jóváhagyását, egy ulánus lovasszázad kíséretében a jelölthöz, Rajevszki Románhoz kell, hogy vonuljanak és átadják neki azt a bizonyos Okiratot, mellyel a Karok és Rendek egyhangúan őt szemelték ki a köztársaság elnökjelöltjének...”

A blitvai bankettnek nincs egyetlen olyan részlete se, mely valami módon nem világítana rá az egész blitvai panoráma alapvető titkaira. Igen sok esetben pedig mintha maga az egész blitvai panoráma önmagán túlrá világítana, rá magára arra a mechanizmusra, melyet nem is olyan alaptalanul „a történelem színpadának” szoktak nevezni. A történelem színpadán szereplők a lehető legnagyobb gondot fordítják a hagyományos formák ápolására és tiszteletbentartására s általában a ceremóniának cirkuszian látványos megrendezésére s az ünnepléységre és teszik ezt különösképen ép azok az egyházi és világi uralkodók, akik hétköznapi gyakorlatukban minden teketória nélkül végeznek valóságos, vagy vélt ellenfelekkel vagy egész tömegekkel. Az ünnepléységek patétikája, a kosztümök pompája és általában a parádé hozzátartozik a történelem színpadához, mint minden olyan színi előadáshoz, melyben a közvetlen emberinek, az emberi gondolatnak, emóciónak, szónak nem jut szerep vagy legalább is az háttérbe van szorítva, vagy ami még rosszabb: meg van hamisítva. Maga a történelem színpadának a mechanizmusa az, amit a blitvai bankettel a költő színpadra visz, az ő sajátos emberi reflektorának a fényével megvilágított színpadra.

Ami pedig magukat a lokális blitvai eseményeket illeti, Rajevszki triümfusa alkalmával megint egyszer nyilvánvalóvá lesz, hogy bármennyire is váltakoznak a kulisszák és bármily nagy is a mozgalmasság, a fejlemények sokaságából nem következik be valami lényegesen új, valami, ami új motívum és nem a szörnyű ősi blitvai motívumnak, a sok száz esztendőseknek, a pusztá variációja volna (mint ahogy ez meg is van mondva Larsen nokturnójában, Waldemaras poéta szobrának tövében).

Igen ám, de ép a nyomor, a hömpölygő szenny és a gyilkosságok egyetlen ősi motívumának ez örökkön visszatérő egyhangúsága, az egyhangúság az, ami örjítően fokozódhat és fokozódik. Olaf Knutson a tanú rá, aki a Blitvánia nevű luxushajón kíséri el nevezetes amerikai körútjára Rajevszkit — s azóta, hogy azon a hajón egyszer átélte ama „drámaian világos pillanatot”, a pillanatot mintha megállt volna. Megállt, nem mint ama goetheji pillanat — „*Verweile doch, du bist so schön*” — melyet az ember az elérhetetlen beteljesülést áhítva hajszol és hív, hanem ép ellenkezőleg: itt nem az ember, hanem a pillanat az aktív, a pillanat az, mely üldözi, a pillanat az, ami nem engedi el többé az embert. Aki egyszer belelátott Blitvába, aki egyszer meglátta Blitvát a maga egész visszataszító blitvai pöröségében, annak a szeme ki nem gyógyul többé ebből a látványból, az még álmában is s még inkább ébren minden szögletben és minden alkalommal vele kerül szemtől szembe, szemtől szembe ugyanúgy drámaian világosan mint Olaf Knutson akkor, a kivándorlókat szállító luxushajó fedélzetén, szembekerült Rajevszkivel. *Ugyanúgy*, drámaian világosan — ugyanúgy és még se ugyanúgy. Mert pusztán azzal, hogy ismételten szembekerül az alapmotívummal, az ember meglepetés nélkül ismer már rá arra, ami először meglepetésként támadt rá s úgy ismer rá, hogy az első megrendülés a továbbiakban mindinkább *fatális* jelleggel tér vissza. A Blitvánia luxushajóbeli élmény *másképen* jelentkezik Olaf Knutson öntudatában akkor, mikor a hajó fedélzetén a nyugodt lelkiismeretű, fölényes Rajevszki *emberileg* megközelíthetetlen bölcsességét hallgatja és *másképen*, mikor azt az emléket a Larsen halotti maszkja és az akörüli nyüzsgő blitvai elit eleveníti meg és megint *másképen* jelentkezik, mikor újra ugyanazt kell átélnie, de ezúttal olyan orgyilkosok pergőtize kíséretében, akik a Niels Nielsen fejére pályázza válogatás nélkül lövöldöznek a Dominik féle kocsmá vendégei közé, „lendületesen és nem kicsinyesen, szórszálhasogatóan”. Mindig ugyanaz a Blitva és ép a szerep között, ami kijutott Olaf Knutsonnak és Olaf Knutson között, aki látja, akinek egyre inkább irtózva kell látnia, hogy *milyen* szerep jutott ki neki. S ez a szerep is bár egy és ugyanaz, de mennél tovább tart, annál kevésbé éri be azzal, hogy Knutson csak a saját erkölcsi és esztétikai követelményeit, csak a saját személyét vesse oda „jellemtelenül” prédának. Mennél tovább tart a szerep, annál inkább kiderül, hogy az ember nem árulhatja el az ő saját személyét, saját igényeit és méltóságát anélkül hogy el ne árulja az igazságot, a művészetet, az embert, a halott Larsent és az élő, a még élő Niels Nielsennel való szolidaritását is.

Tehát: önmagában a Rajevszki triumfusa semmi újat se jelent, a blitvai dolgok rég ismert természetéből — vagy a dolgok rég ismert blitvai természetéből — következik, hogy Rajevszki triumfál s azonkívül ez a triumfus csak egy a blitvai történelmi színpad pusztán dekoratív aktusai közül. Ha annak idején Gajus Caesar Augustus Germanicus az ő kedvence lovát konzullá nevezhette ki, Brautanszki ezredes is annyit megengedhet magának, hogy az ő bronz lovasszobrának a művészet köztársasági elnökké tegye meg. Valahogy így lehetne humorosan felfogni az egész cécot. S valóban van is abban valami kómikus, ahogy a nap hősenek, Rajevszki mesternek nincs érzéke a kómikumok iránt. Akár a gics, a történelem színpadja, a mítosz szelleme patétikus; a humor képessége emberi előjog. Az emberi spontanéitás hiánya, a cselekedetek és reakciók fantáziátlan automatizmusa szervesen hozzátartozik a blitvai dehumanizációhoz. Hozzá tartozik, hogy senki se veszi észre, amikor emberi szemszögből kómikusan hat. S annál kísértetesebb, hátborzongatóbb ez a kómikum.

Várva a delegációra, mely majd Beauregardról visszatérve (ulánus lovasszázad kíséretében) ünnepélyesen közli vele, hogy a köztársaság legnagyobb

tisztségére jelölték, Rajevszki körülbelül negyven legelőkelőbb vendéget ünneplés diszcebédre hív meg az ő rezidenciájába. Önmagában semmi újat se jelent az se, hogy az ünnepi, belföldi és külföldi vendégei legelőkelőbbjeit — Amstrog kardinálist, lady és lord Butlert és Gyelskehlis professzort, a nagy-hírű blitvai történet tudóst — az ünnepezt vendéglátó, tehát maga a Mester vezeti a villa termein s a télikerten keresztül a hatalmas műterméig, hogy vendégei ott az ő személyes jelenlétében csodálhassák meg az ő remekművét, a Parancsnok, Barutanszki ezredes óriási, természetfölötti nagyságban elkészült lovasszobrát, „az Emberét, aki ezeréves rabság után megteremtette Blitvát mint szabad államot”.

Önmagában semmi újat se jelenthetett Olaf Knutsonnak az se, hogy ő, Rajevszki mester jobbkeze az, akinek fogadnia kell a műteremben a Mestert és annak a vendégeit, s hogy a munkások az ő utasításai szerint göngyölik le a nedves rongyokat az óriás agyagfiguráról.

„Páncélos antik katonai tribun alakjában, nehéz blitvai csődörön, inkább zsarnoki választófejedelem, mint a blitvai Légio parancsnoka, ült Barutanszki a vértezett lovon, a tunika alatt mezteláb antik szandálban, gazdagon kidolgozott kapcsokkal, rajtuk sascsőrök kígyófejekkel fonódtak össze a szíjakra, melyek a Parancsnok bokáit úgy fogták át, hogy kidomborodott a csonok, jól modellált lába, melyről bohémkörökben azt beszélték, hogy Olaf Knutson modellálta és pedig pontosan az igazi és élő Barutanszki lábának gipszöntvénye mintájára. Barutanszki páncélját áttekinthetetlenül gazdag plasztikus ornamensek ékesítették, melyek a lovagi hason mint gyíkok és kígyók, szállóindák és fürtök széledtek szét, hogy az egyes medalionokat mint girlandok és kis bőségszarúk fonják át. Ennek a dekoratív gazdagságnak és bőségnek a keretében, ezeken a domborműves medalionokon különböző jelenetek játszódtak le: Barutanszki az ő csapati élén bevonul Blitvanembe, Barutanszki tizenhétben dúsz bíborbaldachin alatt a Regni Blithouarei Magna Chartáját olvassa, Barutanszki a Balti tengeren fölépíti Ankersgadent, Barutanszki ül a blitvai trónuson és uralkodik Blitván — és az ilyen medalionoknak a száma hét volt. Kettő elől a keblén, kettő a lapockáján, kettő a vállán és egy, a központi és a legfontosabb, a mellén: ez Barutanszki megdicsőülését ábrázolta: Barutanszki mint félisten a felhők felett és Jarl Knutson a halhatatlanok babérkoszorújával koronázza meg...”

Önmagában semmi újat se jelent Olaf Knutsonnak, hogy megint egyszer itt áll annak a szobornak tövében, mely mind annak a negációja, amit ő a művéztől és élettől követel. S az is csak ismétlés volt a számára, hogy „a legelőkelőbb” blitvánok és még előkelőbb külföldiek előtt vetkőzteti ki a nedves rongyokból a történelmi és művészi hazugságnak ezt az óriás, szemérmetlenül szolgáló emlékművét, melyet neki nem lehet nem a maga személyes és bűnös szégyenének is éreznie. S igen valószínű, sőt egészen biztos, hogy majdnem az utolsó pillanatig Olaf Knutson nem tudja, hogy amaz utolsó pillanatban miként fog kitörni a blitvai színpadon neki kijutott szerepből s hogy egyáltalán önből-e valami kitörni készül. Valami rettenetes végzetes, amit ő nem akar s amit mégis, ama utolsó pillanatban akarnia és tennie kell. Valami vad és esztelen, ami azonban esztelenül gylázatos élethez viszonyítva az ő számára egyszerre az egyedül értelmes, mert parancsolóan egyetlen, egyedül lehetséges és egyedül és feltétlenül szükséges cselekedet.

Olaf Knutson annyira nem készül valami egész eddigi élete szabályát szétvető tette, annyira nincs tudatában, hogy ez a tett általa készül, hogy a költő alighanem az ő szemével nézi az előkelő vendégek előtt folyó műveltet. Mikor szinte kivállálóként és szinte gyanútlan humorral reagál a látványra:

„Volt valami szokatlanul bizarr abban, ahogy a nedves rongyokat óvatosan göngyölgették le a lovasról, mintha az valami rendkívüli, minden jel sze-

rint igen veszélyes anginában szenvedne s leszedik róla a borogatást, az egyik doktor pedig narancsszínű gummicéből vékony vizsugárral öntözi meg...

Nem, Olaf Knutson nemcsak hogy nem akar cselekedni, hanem époly kevéssé sejtí, akár a jelenlévő előkelőségek, hogy milyen tett vár reá.

„Mintegy félálomban hallgatja, hogy mint magyarázza meg Gyelskehlis professzor az egybegyűlt vendégeknek a mai történelmi percnak patétikus szimbólikáját, amikor is a legközelebbi pillanatokban ebben az úri házban meg fog jelenni a blitvai Karoknak és Rendeknek küldöttsége, hogy kikézbésítse Rajevszki mesternek a Feliratot, mellyel az ő kezébe teszik le, hogy megőrizze a blitvai nép legnagyobb kincsét: a szuverenitást!”

A nagynevű blitvai történettudós visszatekint Blitva ezeréves történelmének a maihoz hasonló nagy pillanataira, arra, ami „a blitvai nép legnagyobb kincsével: a szuverenitással” 1424-ben, 1518-ban, 1643-ban történt, hogy aztán visszatérhessen előadásában a jelenbe, Barutanszki ezredeshez, „akit a blitvai történelemtudomány joggal sorol a legnagyobb blitvánok közé s akinek helye már ma is biztosítva van a Pantheonban.”

Midőn a nagynevű történetíró a szuverenitásról beszél, a frázis hallatára talán felrémlik Knutson előtt a nép, melyet annak a luxushajónak a fedélzete alatt látott és mely csak a kapcsolatban kincsről, holmi szuverenitásról s egyáltalán bármi másról beszél, mint a piszokról és bűzről, melyben él — talán egy pillanatra megüti Olaf Knutson fülét a szó a blitvai nép legnagyobb kincséről. A blitvai bankett költője azonban beéri azzal, hogy az olvasó fülét megüsse a szó, hogy ő annál inkább előtérbe állítsa azt az Olaf Knutson, aki a blitvai történelemtudósról szóló, ékesszóló és patétikus gondolataiban teljesen el van foglalva a saját csekély személyével és a saját helyzetével, oly érzéketlenül történelmi retorika pompája iránt, mintha ő, Olaf Knutson csak egy volna Blitvánia luxushajó nyomorult kivándorlója közül. Mintha ő volna a blitván nép maga, nem gondol „ideálokra”, nem gondol még arra se, hogy ő az a bizonyos annyit emlegetett „nép”, semmi másra se gondol, csak magára, akár a nép. Ellentétben a professzor szűzszavakkal, Olaf Knutson prózai, közönségesen, földhözragadtan csak arra gondol, hogy „ő szolgának született, szolgaként él és szolgaként fog meghalni” itt a munkaadója, Rajevszki mellett, aki „grófokkal és lordokkal körülvéve áll Knutson lovasszobrá előtt és várja a Karok és Rendek küldöttségét... Rajevszki blitvai prófétának született, Rajevszki elkészítette a pápa portréját, Rajevszki királyokkal ebédel, Rajevszki ma maga is királyokkal lesz egyenrangú.”

A blitvai bankett költője láthatóan nem szereti glorifikálni a maga hőseit, akiknél, ime, még az olyan indulat is felüti a fejét mint a plebejus irigység. S a rezignált tehetetlenség, az érzés, hogy nem lehet semmit se önnagáért tennie, szintén hangot kap a néma monológban, mellyel Olaf Knutson a tudós professzor blitvai történelmi retorikáját kíséri. Ez az ember izmerős monológja, az emberé, aki ugyanezen a helyen már számtalanszor végiggondolta mindezt, az emberé, aki hosszú évekre, életfogytiglanra van ítélve s nem az emberé, aki valami azonnali dramatikus lezárással még csak gondol is.

„S Olaf Knutson továbbra is fáradhatatlanul fog modellálni, faragni a követ, keverni ezt a ragacsot, nedves sarat, továbbra is eltengődik majd Rajevszki árnyékában, a maga személyes kedvtelésére pedig meg-megfest két-három halacszkát és két-három almácskát, tejeskávéban fog éldegélni, a fogai kihullanak és elégedett lesz, hogy sorsa őt arra rendelte, hogy úgy felvigye a dolgát, hogy szabad legyen neki legöngyölni a rongyokat ezekről a genialis szobrokról, melyeket a sors jóvóltából névtelen napszámosként modellálhat a nagy mester Eszméje szerint...”

Ez a póruljárt ember kesernyésen, az elpackázott életével így morfondírozik, míg a beidegzett szolgálatkészséggel és szenttelen arccal állva a magas uraságok rendelkezésére egyszerre csak megváltozik a gondolatainak még nem az iránya, de a hangsúlya. A hangsúlynak e megváltozása mint valami hirtelen közeledő vihar megdöbentően, fenyegetően egyre hevesebben morajlik fel. A gondolatok még mindig a már százegyszer elgondoltak és mégis mintha a szavak közt szinte hallatszanék valami ijesztő fogcsikorgatás, mely nem a tehetetlenségé, nem az emberé, akit végleg eltapostak, hanem az emberé, akit végleg eltapostak, hanem az emberé, aki annyira nem érez mást mint a lázadást, hogy egyszerre csak szinte a szemünk láttára lendülnek át a gondolatai egy intenzitásba, melyben az ember valósággal önzetlenné válna nő önmaga fölé és válik eggyé a szenvedélyével.

„És épúgy ahogy ma itt áll, ezek közt a lordok és kretének között, névtelenül, ismeretlenül, a háttérben, mint a műterem alkalmazottja, akár az a rabszolga ott, aki gummitfecskendővel klisztirozza Barutanszkit, így fog állni a fal mellett, mint szolga, mint libériás lakáj élete fogytáig, mert mást nem érdemel, mivelhogy csakugyan csak arra született, hogy szolga legyen! Mindezek az angol dámák és spiritiszták, numizmatikusok és bárók, kalandoroknak és fecsegő franciáknak ez az egész hajótulajdonos csürhéje...”

Nyilvánvalóan ez az a pont, ahol a fojtva lihegő crescendo valósággal furiosoba csap át, ahol a fogalmak még ellenőrizhető logikáját felváltja a minden logikára füttyülő elementáris szenvedély, a szenvedély mint az emberinek egyetlen és elvitathatatlan póre igazsága. Rendkívüli az, ahogy itt a szenvedélynek a *léleményessége* érvényesül. A genialitás, mellyel minden nagy szenvedély érti a módját, hogy önmagát korbácsolva tüzelje. Az Olaf Knutson furiosójában ugyanis minden logikus alap nélkül bukkan fel a szó „a hajótulajdonosokról” s mégis Knutson számára és az ő ajkán mágiikus erővel mint a tovább már nem ofkozható dühödt becsmérés szava. Se Armstrong kardinális, se Gyelskehlis, se lord Butler a ladyjével, senki azok közül, akik Rajevszki mestert a műhelyébe kísérték, nem hajótulajdonosok. Olaf Knutsonnak azonban a szó kellett: a hajó, hogy egyszerre felidézze magában azt az egész „drámaian világos pillanatot”, melyről eddig azt hitte, hogy akkor a Blitvánia fedélzetén véglegesen elmulasztotta. Mint az álomnak, van a szenvedélynek is egy saját külön önkényes szótára: „a hajótulajdonosok csürhéje” a Blitvániai luxushajó fedélzetének az előkelő utasait jelenti, a szimbólummá nőtt hajó urait, akik körülnyüzsögték a blitvai mítosz prófétáját s akikről ugyanezzel a szóval — csürhe — emlékezik meg Knutson, mikor Dominiknál Niels Nielsen előtt először mondja ki hangos szóba foglalva, hogy mint próbált meg Rajevszkihez emberként szóval közeledni és hallván Rajevszkit, mint lett előtte világossá, hogy erre nincs mód s hogy köztük a közlésre, az adekvát érintkezésre nincs más mód mint ép az, amit akkor elmulasztott...

A monológ „a hajótulajdonos csürhéről” kérdésbe csendül ki, melyben a kétségbeesést tulkiáltja a viharos tiltakozás, már nem pusztán egy szerencsétlen ember, hanem az ember, az igazmondás és a művészet tisztaságának egymástól elválaszthatatlan ügyének nevében:

„...és soha senki ezeknek a gyöngélműjűeknek, ezeknek a naplopóknak, ezeknek a paráznáknak nem fogja megmondani, hogy ez mind voltaképp csalás és botrányos hazugság!”

Ez mind — ó, többről van már szó, mint Barutanszki ezredesnek erről az emberfeletti nagyságban dülleszkedő antikizáló lovasszobráról, többről mint a hírneves történettudósok arról az előadásáról, melyhez ezek a gondolatok a néma párhuzam, többről mint mindezek a hajótulajdonosok és többről, mint a Rajevszki egész triumfusa — a csalásról és botrányos hazugságról van szó, arról, hogy nincs hangja az embernek, a valóságnak, a

valóságosan fájónak, hogy sehol se hallatszik az igazmondó és embert mondó hang, annyira nem, hogy élni, az már csalássá és botrányos hazugsággá, csalásban és botrányos hazugságban való aktív vagy passzív cinkossággá és minden triumfus magának a csalásnak és botrányos hazugságnak a triumfusává lett.

„Ott a halálba induló Larsen grimasza — és itt ez az apoteózis! Ott az a fertelmes, kriminális lövöldözés Dominiknál és Nielsen, aki nyomorultan, félőrülten mint üldözött vad futkos egyazon körben és itt ez a majom, ez a Gyelkehlis, az ő patétikus „történelmi dátumaival” és ez a buta Malatesta a blitvai állami méntelepnek ezen a csődörén, ahová Knutson teljes egy éven át utaztatott, hogy különbözőképpen mozgó lovakat modelláljon s hogy mind-ebből aztán megteremjen ez a visszataszító gics, mely triumfátorként ábrázol egy betörőt!”

A kontrasztnak ugyanaz az élménye, mely akkor azon a luxushajón Olaf Knutson számára végül is nem végződött többel, mint az ő személyes, meg-alázó tehetetlenségének egy az addiginál is keserőbb és tisztátlan, csak ép szokatlanul makacs és kínzó emlékével — a kontrasztnak ez az élménye, ime így ismétlődik meg s mert így, azért magasabb hatványon és hirtelen csak-ugyan elviselhetelenné vált feszültséggel. Ugyanaz az élmény és nem ugyanaz. Larsen maszkja s még inkább az az éjszaka, amit Nielsennel arról a kiállításról menekülve a blitvai utcán s az utcáról menekülve Dominiknál töltött és az, ami ott kettőjük között történt, amikor egyazon sötét fájdalom egyesítette a két magányos embert végül az a blitvai argumentáció, mely az ismétlőpisztolyok csövéből hangzott fel — mindez, de mindenek fellett a Nielsennel való találkozás, az, hogy Knutson most már magáért Nielsenért is felelőssé vált, hogy annak a sorsát a magáéként viseli — ez az, amiért a kontraszt élményének ez az ismétlődése egyszerre az ismétlődések egész hosszú sorát, mindazt ami az évek során kisebb-nagyobb megszakításokkal következett egymásra és látszólag el is kallódott az időben, ebben az egyetlen jelenvaló pillanatban extatikus erővel dramatikus jelenként eleveníti meg.

„Mert miféle állapot ez és mit jelent mindez itt ökördűle? Fantómok visszataszító tébolyodott tánca, bölcs, ravasz, káncsal embertelen igyekvés túljárni az egymás eszén, kutyamód visszataszító hazudozás szemtől szembe, a szakállaknak és a tele tokáknak simogatása, elvégzett gyilkosságok után bőfögő elégedettség, behúzott farkak és farkcsóválgatás, közönséges, mindennapi, visszataszító hajlongás a siker előtt.”

Ez az. Ez az, amit így még nem látott és amit annyiszor látott, hogy most, hogy így lát, nem lehet neki tovább így folytatnia. És ő, aki a monológ telején, Gyelkehlis professzor a blitvai nép legnagyobb kincse, a blitvai szuverenitás nagy dátumairól szóló történelmi előadása első felében magát sirtatja, a rongy életet és azt, hogy ő emberronggyá vált s még szinte irigyelte, képes volt még irigyelni is a sikert s mindazt, ami vele jár, most a nagy monológia utolsó akkordjai, mint az ő summa summaruma, így harsannak fel benne:

„És a siker, az ez a műterem, ez a süket lord Butler, ez a Barutanszki lóháton és páncliban. Pénz, paloták, akadémiák, sok pénz, aranyeső, győzelem, kastélyok, Beauregard, Karok és Rendek Felirata, Triumfus! És mind-ezenközben elfeledkeztek Blitváról! Blitva ott fekszik Larsennel, Blitva iszonyatban harapdálja a körmeit Niels Nielsennel együtt a kis szobában az öreg, félőrült Galien-nénél...”

Így tér vissza az elmulasztottnak hitt dramatikusan világos pillanat a nép víziójával, mely hiányzik „a blitvai bankettől. S Olaf Knutsonnak, aki nem tudott lemondani a művészi alkotás tisztaságának követeléséről, a l'art-pour l'artista Olaf Knutsonnak hőssé kell válnia. Miközben kintről az ut-

cáról valóban dramatikusan ünnepélyességgel zengenek fel az ezüstharsonák jön a lovasszázad, a Karok és Rendek Feliratát hozzák s a tömeg rikoltoz, Olaf Knutsonban, aki ime nem hiába töltötte az éjszakát Niels Nielsennel, Élete utolsó kérdéseként mint a saját kérdéseként a saját kérdése támad fel a Niels Nielsené:

„Hol van Blitva? Hová tart ez a mi nyomorult, véres Blitvánk?”

Nem, Olaf Knutson még a halál előtt sem válik bölccsé, megvilágosodottá. Az a kérdés megmarad kérdésnek. De hogy mi az, a mi elől neki ebben a drámában nem lehet kitérnie s hogy ebben a pillanatban mi maradt neki mint egyetlen lehetséges emberi konzekvencia, ez az amire van felelete s mire megadja a feletet nem ujjongva, nem is büszkén, inkább nyugodtan engedelmeskedve ott, ahol nem maradt neki más választása.

A „Bankett Blitvában” költője csak a cselekvés pillanataig követi Knutson-t a monológjában. Mint magának Knutsonnak nem volt, úgy a költőnek sincs illúziója afelől, hogy Blitva blitvaiságán nem változtathatott hajszálnyit se az, hogy dinamitos merénylet Barutanszki lovasszobrával együtt levegőbe röpti Roman Rajevszkit és a műtermét. Blitva nem volna Blitva és a bankett nem egy egyetemes állapotáról szólna, ha egye-egy ilyen szubjektív tiltakozásáról bármiféle objektív változásra nyílna remény. Blitvához hozzátartozik, hogy ott egy-egy ember bármit is tesz, Blitvának minden emberi negációjánál erősebb a minden emberinek blitvai negációja. Ez ép Blitva s hogy Blitva az erősebb, ez az, amiről Barutanszki ezredes még a beauregard-i pánik pillanataiban is, legalább is lelke mélyén meg van győződve, mint ahogy a Knutson-szerű lények bármennyire is kifogytak minden illúzióból, lelkük mélyén valahogy még se tudják ezt a meggyőződést egészen magukévá tenni. A Larsen vagy Knutson-szerű művész, igaz, nem a remény jegyében dobja el magától az életet, de olyan reménytelenül, mint ahogy az ő szemükben a Barutanszkiak élnek, ha ők is olyan reménytelenek volnának, akkor még pusztá öngyilkosságra sem volna erejük, nem pedig gyilkosságra, mely demonstráció vagy legalább is vérrel megpecsételt utolsó üzenet.

A „Bankett Blitvában” költője magát a merényletet és utána Knutson már csak kívülről, úgy ábrázolja, ahogy azok látják, akik mindent Blitva szemével néznek. S igaza van. Amint a tett megtörténik, nem lehet többé se Blitvát, se magát a tettet a Knutson szubjektivitásából nézve ábrázolni. A tett ugyanis már nincs annak a hatalmában, aki megtette, hanem dolog lett a dolgok közt, tényként a többi tény összefüggése került bele, objektív esemény lett, amelynek további sorsa felett a külvilág objektív és szubjektív tényezői döntenek.

Bármennyire is a Knutson szubjektivitásának, Blitvával való közölnivalóinak, Blitvához, a blitvai mítoszhoz való egész viszonyának egyedül adekvát kifejezése az, amit tett, amint megtette a tettet, az már különvált tőle, önállósul függetlenül az ő intencióitól. A tett hatások és ellenhatások sorozatát indítja el s hogy milyen hatásokat és ellenhatásokat, az a blitvai tények, a blitvai emberi viszonyok komplexumától, a blitvai tértől, attól függ, amit általában kiszámíthatatlan véletlennek szoktak nevezni.

Knutson személyében a blitvai színjáték egy szereplője tragikusan vagy — mások szerint — bűnösen megbontotta blitvai színpadon uralkodó rendet, mert a neki kijutott szerep helyett, az egész mítikus színpad rendjével elmentben az ember szerepét választotta, aki nem akart vagy nem tudott színházat játszani. Blitva, ez az absztraktul személytelen s egyben igen konkrét és személyeken keresztül fellépő hatalom, Blitva minden igyekezettel természetesen azon lesz, hogy ezt a zavaró rögtönzést megfelelő ellenrögtönzések segítségével lehetőleg anélkül, hogy csorba esség az eredeti szín-

játékon, lehetőleg ügyesen, lehetőleg blitvai szellemben „konstruktív” módon úgy illessze bele a színjáték további folyamába és egészébe, mintha az incidens szervesen hozzátartozott volna a mítikus színjátékhoz — s ki tudja? végső fokon talán csakugyan hozzá is tartozik, mint az eretnokség az egyházhoz és a harc az eretnokség ellen az egyház hatalmához.

Adva van valaki, aki a blitvai életből azzal vélte levonni a maga emberi konzekvenciáját, hogy művészből dinamitórré lett. A hitben, hogy ezzel tartozik emberi értékének. Az általános kérdés, hogy mit ér és mit ér el az ember, most tehát konkrét alakhoz s így jelenik meg: abból, hogy valaki így vonta le a maga emberi konzekvenciáját, hogyan vonja le ebből a maga konzekvenciáit s milyen konzekvenciákat von le ebből a blitvai élet és a blitvai élet különböző szereplőinek egész sora?

Hosszúra nyúló éjszakai metafizikai vallásos seance után, melynek folyamán az isten beauregardi szent embere, Baltrusajtisz atya, misztikus ezoterikus lelki titkokkal együtt doktor Nielsen rejtekhelye pontos címének titkába is beavatott Barutanszki ezredest, a diktátor ép megint egyszer megállapította, hogy „mindez unalmas, kimondhatatlanul unalmas” s ezt az alapérzését nem enyhítette Goethe Faustja egy részletének fordítása, amire a blitvai irodalmi folyóiratban bukkant, de viszont a francia nyelven megjelenő blitvai félhivatalos, a „L'Echo de Blitheuanie” s benne főleg az ő lovaszobrának bahérkoszorúival szegélyezett s majdnem egész oldalt elfoglaló fényképe és ugyanott egy az ő egyik híres, ünnepi hazafias beszédéből nagy betűkkel nyomtatott idézet, ez ép kezdett jótékonyan hatni a szobor élő modelljének kedélyére. S ekkor, a késő éji órán, a többek közt a Pascal gondolatával díszített lámpaernyőről is nevezetes íróasztalán, hivatón és sürgötőn ki-kigyul az egyik s ép a szigorúan titkos telefonkészülék piros jelzőlámpája.

— „Halló! Parancsnok úr, itt Georgis!

— Igen! No jó!

— Nem jó újság, Parancsnok úr!

— Hallom.

— Megölték Rajevszkit!

— Jó! S aztán?

— Roman Rajevszkit ölték meg!

— Jó! Roman Rajevszkit! Hallom. Kicsoda?

— So-kan, Parancsnok úr! Min-den-ki őt ölte meg! Olaf Knutson le van tartóztatva!

— Megint részeg vagy mint a disznó! Mi a fene esz téged?

— Semmi, Parancsnok úr, majd m-m-m-minden jóra fordul. Csak semmit se féljen, itt van Georgis!

— Honnan beszéltsz?

— Kantorowicz kabinetjéből.

— Tüstént hozzám! A részeg istenedet te marha!”

Ez a beszélgetés a blitvai színjáték következő felvonásának a balladaszerű nyitánya.

(Folytatása következik)